

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Kotilainen, Sofia

Title: Suomalaisen perheen yhteisen sukunimen lyhyt historia

Year: 2016

Version:

Please cite the original version:

Kotilainen, S. (2016). Suomalaisen perheen yhteisen sukunimen lyhyt historia. *Kasvatus ja aika*, 10(1), 42-57. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=752

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Suomalaisen perheen yhteisen sukunimen lyhyt historia

Sofia Kotilainen

Viimeistään 1900-luvulta lähtien on ajateltu, että yhteinen sukunimi symboloi suomalaista perhettä julkisissa yhteyksissä ja muodostaa perheenjäsenten yhteisen identiteetin perustekijän. Suomen lainsäädännön mukaan naiset olivat kuitenkin velvollisia ottamaan aviomiehensä sukunimen vain lyhyen aikaa, 1930-luvulta 1980-luvulle ulottuvalla ajanjaksolla. Pohdin artikkelissani, miksi 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkuvuosikymmenten ajatusmaailma vaikutti hyvin pitkään suomalaisten sukunimistöön.

Heinäkuussa 2014 sanomalehti *Keskisuomalainen* uutisoi, kuinka kesämorsiamet valitsivat muita aviovaimoja useammin miehensä sukunimen. Väestörekisterikeskuksen tietojen mukaan kesä–elokuussa avioituneista pareista yli 70 prosenttia eli noin kolme neljäsosaa valitsi pelkästään miehen sukunimen. Muina kuukausina heidän osuutensa oli noin 65–70 prosenttia. Vuodenajasta huolimatta valtaosa suomalaisista aviopareista valitsi edelleen yhteiseksi sukunimekseen miehen sukunimen.[\[1\]](#)

VUOSI	1992	2002	2012
Puolisoilla yhteisenä miehen sukunimi	88,4 %	81,0 %	72,8 %
heistä puolisoilla pelkästään miehen nimi	79,9 %	73,3 %	66,0 %
naisella kaksoisnimi	8,4 %	7,6 %	6,8 %
Puolisoilla yhteisenä naisen sukunimi	0,6 %	1,1 %	1,7 %
heistä puolisoilla pelkästään naisen nimi	0,6 %	1,0 %	1,6 %
miehellä kaksoisnimi	0,1 %	0,1 %	0,1 %
Puolisot säilyttäneet sukunimensä YHTEENSÄ	11,0 %	17,9 %	25,6 %
YHTEENSÄ	100,0 %	100,0 %	100,0 %
Vihkimisilmoituksia yhteensä	27384	30712	33312

Taulukko 1: Suomalaisten sukunimivalinnat saapuneiden vihkimisilmoitusten perusteella / väestötietojärjestelmään rekisteröityjen vihkimisilmoitusten perusteella. Lähde: Väestötietokeskus 20.1.2016.

Jyväskylän yliopiston perhetutkimuksen professori Kimmo Jokinen tulkitsi tilastoja toteamalla, että eräs keskeinen syy ilmiöön oli halu vaalia vanhoja tapoja. Perinteiset isot häät halutaan usein järjestää kesähäinä. ”Kesäkuukausina menevät naimisiin nimenomaan ne, jotka arvostavat avioliittoa perinteisenä instituutiona, pyrkivät ylläpitämään perinteitä ja kokevat ne mielekkäiksi.” Jokinen totesi, että nimivalintoihin liittyy paljon moralisointia. Miehen sukunimen valitseminen on hänen mukaansa edelleen helpoin ratkaisu, koska se herättänee vähiten kysymyksiä. ”Toisaalta nykyaikana nuorelta naiselta voidaan jo hyvin kriittisesti kysyä, miksi otit miehesi nimen.” (Kesämorsian ottaa muita herkemmin miehen nimen. *Keskisuomalainen* 20.7.2014.) Pitkällä aikavälillä tarkasteltuna erittäin kiinnostavaa on kuitenkin se, että puolisoiden yhteisen sukunimen suosio on 1900-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa jatkuvasti vähentynyt (Taulukko 1).

Se, mikä on vanha tapa, on historiantutkimuksen näkökulmasta suhteellista ja itäsuomalaissukuisten maaseudun naisten keskuudessa lähinnä 1800- ja 1900-luvun vaihteen muotiaate. Voikin pohtia, onko aviopuolison sukunimen ottaminen pikemminkin 1800-luvun kaksinaismoralismin, kaupunkilaisen ja säätyläisen perhekäsityksen mukanaan tuoma ”velvoite”, josta nykyaisten tulisi jo voida luopua ihan tasa-arvosyistäkin. Edelleen voi leikitellä ajatuksella, onko enää kulttuurisesti välttämätöntä valita juuri aviomiehen nimi symboloimaan perheyhteyttä, kun (itä)-suomalaisten esiäiditkin elivät vuosisatoja käyttäen oman sukunsa nimeä. Tosin se oli heille nimenomaan isän ja isänisän perintöä. Entä jos isoäidin sukunimi periytyisi samaan tapaan sukupolvien ajan säännönmukaisesti tytärien ja poikien lapsille ja näiden lapsille, tytöillekin? [2] Hieman poleemisesti voisi myös kysyä, pitäisikö sukupolvittain voida itse valita, käyttääkö esi-isien vai -äitien perintösukunimeä? Samassa yhteydessä voi pohtia sitäkin, kuinka vahva patrilineaalinen nimeämisen perinne yhä on, kun pelkästään naislinjaa pitkin periytyvät sukunimet eivät ole edelleenkaan yleisyyneet.

Genealoginen menetelmä paljastaa pitkän aikavälin nimeämiskäytäntöjen sosiaaliset ja kulttuuriset merkitykset

Tutkin artikkelissani perheelle yhteisen sukunimen käytön perinnettä ensisijaisesti historia-tieteen ja nimistöhistorian näkökulmasta. Analyysini keskiössä ovat nimikäytännön kulttuuriset ja sosiaaliset merkitykset pitkällä aikavälillä. Tutkin sitä, miten ja miksi kansanomaisten käytäntöjen pitkään leimaama henkilönimikulttuuri muuttui nimilainsäädännön vaikutuksesta. Suomalaisten enemmistöä koskeneet kansalliset nimilait säädettiin varsin myöhään, sukunimilaki 1920-luvulla ja etunimilaki 1940-luvulla. Aiemmin, Suomen ollessa osa Ruotsin tai Venäjän valtakuntaa, maaseudun väestön oli ollut mahdollista valita etunimet varsin vapaasti, kunhan ne eivät olleet sopimattomia kristinuskon ja evankelisluterilaisen kirkon näkökulmasta. Kirkkolaissa ei määritelty tarkemmin, miten vastasyntyneiden etu- ja sukunimet olisi tullut valita tai mitä sukunimeä avioituneen naisen olisi tullut käyttää. Käytännössä etunimivalintojen sopivaisuutta valvoi paikallisesti seurakuntien papisto. Tuolloin keskeisessä asemassa oli ”maan tapa”, joka velvoitti tekemään kaikessa virkatöiminnassa ratkaisut ennustettavalla tavalla myös silloin, kun asiasta ei ollut muutoin säädetty. Maan tapa ohjasi myös sukunimen valintaa, ja maan tavan tulkkeina toimivat paikallisviranomaiset eli papit, jotka merkitsivät nimenvallinat kirkonkirjoihin. (Myöhemmin maan

tapa ohjasi myös lainsäätäjää sen kodifioidessa ensimmäistä sukunimilakia Suomessa.) Maaseudun ihmisten nimien valintaa säätelivät varhaisempina aikoina enimmäkseen epäviralliset yhteisölliset normit, kuten suvun perinteet. Niiden näkökulmasta henkilönnimet muodostivat aineetonta yhteisöllistä pääomaa.

Tutkin, kuinka systemaattisia ja ehdottomia kansan perinteiset sukunimikäytännöt olivat, kun nimeämistä säatelevää täsmällisempää lainsäädäntöä ei vielä ollut, sekä millaisista käsityksistä, arvoista ja asenteista nimeämiskäytännöt kertovat. Tarkastelen, miten 1900-luvun uusi lainsäädäntö rajasi perinteisiä nimeämisen vaihtoehtoja, ja miksi tietyt käytännöt vakiintuivat sen myötä miltei pysyviksi. Tarkastelen tältä osin erityisesti sukupuolen merkitystä sukunimen valinnassa. Nykyisinkin vain harvat miehet ottavat avioituessaan käyttöön vaimonsa tyttönimen yhteiseksi sukunimeksi. Tilanteessa on kuitenkin tapahtunut nopeaa muutosta ja miehen sukunimi on valittu yhteiseksi aiempaa harvemmin 1980-luvun puolivälin jälkeen, jolloin sukunimilainsäädäntö väljeni aiemmasta (vuoden 1985 nimilaki). Muissa Pohjoismaissa sukunimikäytännöt ovat tässä suhteessa suomalaisia tasapuolisemmin jakautuneet, vaikka Suomea on muuten pidetty tasa-arvon mallimaana.

Aatelin sukunimien käyttöä säädeltiin lailla jo varhaismodernina aikana, mutta vaikka itäsuomalaisella talonpoikaisväestöllä oli viimeistään 1500-luvulta lähtien käytössään perinnöllinen sukunimi, sen käytöstä ei ollut olemassa erillistä nimilainsäädäntöä. Naiset käyttivät isältä perimäänsä sukunimeä myös avioiduttuaan. Tutkin, miten 1.1.1930 voimaan tullut avioliittolaki [\[3\]](#) yhdessä 1920-luvun sukunimilain kanssa vaikutti siihen, että naisten sukunimikäytännöt muuttuivat, ja minkälaisista ajattelutavoista muutos kertoo. Uusi sukunimilainsäädäntö muutti voimakkaasti perinnäisiä käytäntöjä etenkin länsisuomalaisten sukujen osalta, kun käyttöön tulivat sukunimet (Mikkonen 2013; Paikkala 2004), ja aviovaimojen tuli siirtyä käyttämään puolison sukunimeä, mutta toisaalta itäisen käytännön mukaiseen miesten sukunimikäytäntöön se ei vaikuttanut juuri lainkaan (esim. SUKU). Pohdinkin, kenen tavoitteista ja tarpeista lähtien nimilainsäädäntöä kehitettiin ja missä määrin siinä kunnioitettiin kansanomaisia käytäntöjä. Oliko nimilainsäädännön syntymisellä kuitenkin yhtä suurta vaikutusta kaikkien maaseudun ihmisryhmien nimeämiseen? Kumpi loppujen lopuksi muodosti tärkeämmän ja vaikutuksiltaan pidempikestoisen nimenannon normiston, perinteinen kansantapa vai uusi lainsäädäntö?

Tutkin maaseudun väestön historiallisia nimeämiskäytäntöjä pitkällä aikavälillä, 1700-luvun alusta 1950-luvulle, ja vertaan niitä 2000-luvun alun nimistöön. Tutkimukseni sijoittuu pohjoiseen Keski-Suomeen Kivijärvelle, pieneen paikallisyhteisöön, jonka jäsenet olivat enimmäkseen sukua toisilleen. Koska perinteinen nimeämiskäytäntö perustui perintönimien antamiseen, on tärkeää kyetä identifioimaan nimenantajat ja saada selville heidän keskinäinen sukulaisuutensa, sillä nämä selittävät nimien valintaa olennaisella tavalla. Sen vuoksi nimistöön liittyviä mentaliteetteja on mahdotonta analysoida tarkemmin, ennen kuin on saatu selville henkilöiden väliset sukulaisuus-suhteet. (Kotilainen 2011; Utterström 1985, 14.) Tutkimani pienyhteisö tarjoaa erinomaisen mahdollisuuden sukulaisuussuhteiden tiheälle analysoinnille, sillä kappeliseurakunnassa oli 1750-luvun noin 400 asukkaasta, minkä jälkeen väkiluku kasvoi 1850-luvun noin 2 700 ja 1900-luvun alun noin 6 000 asukkaaseen. Säätyläisväestön osuus koko väestöstä oli vähäinen, minkä vuoksi paikallisyhteisön asukkaat ovat edustava esimerkki juuri maataloudesta elantonsa saaneen väestönosan ajattelu- ja toimintatavoista. (Ks. tarkemmin Kotilainen 2008.)

Hyödynnän tutkimuksessani paitsi mikrohistoriallista myös genealogista menetelmää (ks. tarkemmin Kotilainen 2008; Kotilainen 2011), jonka avulla olen koonnut seurakuntien arkistoista laajan kvantitatiivisen joukkoelämäkerrallisen tietokannan tutkimuksen kohteena olevista henkilöistä. Tietokanta käsittää noin 9 000 henkilöä. Tarkemman tutkimuksen

kohteena ovat tutkimusajanjaksona kastetun noin 4 500 lapsen ja heidän vanhempiensa nimitiedot. Lisäksi vertaan aineistoa kaikkien kyseisessä pitäjässä kastettujen, noin 25 000 lapsen ja heidän vanhempiensa nimistöön. (SUKU.)[4] Genealogista menetelmää käyttäen on mahdollista selvittää tutkittavien henkilöiden väliset sukulaisuussuhteet, jotka puolestaan selittävät nimervalintaa. Olen käyttänyt tietokantojen kokoamisessa lähteenä lisäksi muistitietoa, haastatteluja ja hautakivien nimitietoja. Tässä artikkelissa tarkastelen tutkimukseni tuottamia kvantitatiivisia tuloksia tiivistetyssä muodossa, koska tilaa ei ole yksityiskohtaisempaan tarkasteluun.

Suomessa lähinnä kielentutkijat ovat aiemmin tutkineet vanhastaan sukunimettömien henkilöiden 1900-luvun alussa ottamien sukunimien valintaperusteita (Blomqvist 1988; Nissilä 1962; Paikkala 2004). Näiden henkilöiden itselleen ottamista sukunimistä on sittemmin tullut heidän jälkeläistensä perinnöllisiä sukunimiä. Myös Ruotsissa on viime vuosikymmeninä tutkittu erityisesti naisten sukupuolittuneiden nimeämiskäytäntöjen historiaa (esim. Brylla 1998; Brylla 2001; Entzenberg 2007; Utterström 1985). Vain harvoin on tarkasteltu maaseudun naisia, kuten teen tässä artikkelissa (ks. myös Kotilainen 2012). Lisäksi pohjoismaisen tutkimuksen painopiste on ollut läntisen tyyppin sukunimien tutkimuksessa.

Kielitieteellinen tutkimus on keskittynyt menneiden vuosisatojen osalta perinteiseen tapahtumahistoriaan. Nimistön muutoksia koskeva keskeinen kronologia on hyvin dokumentoitu, esimerkiksi koskien läntisen tyyppin mukaisten sukunimien vaihdosta perinnölliseksi tarkoitettuihin sukunimiin 1900-luvun alussa, mutta mentaliteettien historian näkökulmasta tarkastelun ulkopuolelle on jäänyt kysymys siitä, missä määrin muutos kosketti maaseudun itäsuomalaissukuja (ks. myös Kotilainen 2015). Pitkän aikavälin tarkastelussa perinteisellä talonpoikaisilla nimeämiskäytännöillä oli usean sadan vuoden takaiset juuret, minkä vuoksi keskityn tarkastelemaan, kuinka tärkeitä 1900-luvun lakimuutokset olivat itäsuomalaissukujen kannalta. Miten muutoksiin suhtauduttiin ja millaisia vaikutuksia niillä oli yhteisölliseen identiteettiin ja perinteisiin käytäntöihin?

Itäsuomalaisten sukuyhteisöjen perinteiset sukunimikäytännöt

Perinteisesti Suomen on katsottu sijainneen itäisen ja läntisen perhemuodon raja-alueella. Viime vuosikymmeninä tehty tutkimus on kyennyt osoittamaan, ettei perheitä voi käytännössä määritellä tyyplitään näin tarkkarajaisesti, vaan perheiden rakenne ja yhteiselämän luonne muuttui perheenjäsenten elämänvaiheiden ja heidän harjoittamiensa elinkeinojen sekä maanomistussuhteiden mukaisesti. Itäiselle perhetyypille olivat ominaisia suurperheet eli yhdysperheet, joissa eli veljeksiä perheineen. (Hämynen 2004; Waris 1999.) Tutkimissani keskisuomalaisissa, itäsuomalaislähtöisissä suvuissa (jotka olivat muuttaneet idästä Keski-Suomeen uuden ajan alussa), perherakenne oli pitkälti jo 1700-luvulla ja viimeistään 1800-luvun alusta lähtien läntisen perhetyypin mukainen. (SUKU.)

Sukunimiaineistoni rajautuu pääasiassa itäsuomalaislähtöisten sukujen nimistöön, vaikka tutkimusalueeni sijaitseekin Keski-Suomessa ja Pohjanmaan rajalla, jolloin myös monet läntiset kulttuuripiirteet sekoittuivat alueen nimikäytäntöihin (esim. H8, 3. 12. 2005. Vrt. myös Paikkala 2004, 594–595). Siinä, missä länsisuomalainen sukunimikäytäntö muuttui voimakkaasti 1800-luvun puolivälistä 1920-luvulle tultaessa ja sukunimi oli vielä 1800-luvun lopulle saakka ylipäätään harvinainen läntisen Suomen maaseudulla (Paikkala 2004; Mikkonen 2013), itäsuomalainen sukunimistö säilytti 1500-luvulta lähtien perinnöllisen luonteensa. Tästä huolimatta myös pohjimmiltaan itäsuomalaistyyppinen sukunimistö, kuten Kivijärven alueella, saattoi lähellä läntisten käytäntöjen alueita sijaitessaan saada myös vahvasti läntisiä piirteitä (SUKU). Siksi tutkimuksen kohteeksi valitseni sukujen

nimeämiskäytännöt voivat kertoa siitä, miten itäisten ja läntisten käytäntöjen risteäminen vaikutti nimeämiseen ja sen normittamiseen. Etenkin kun tutkimani maaseutuyhteisö modernisoitui hitaasti 1800-luvun loppupuolella ja joidenkin elämäalueiden osalta vasta 1900-luvun alkupuolella. Siten varhaismoderni aika jatkui vähintään 1800-luvun lopulle saakka eikä siirtymä moderniin ollut suoraviivaista, vaan hyvin monivaiheinen ja -mutkainen ilmiö.

Itäsuomalaiset maaseudun väestön sukunimet olivat sukupolvelta toiselle periytyneitä sukunimiä, kun taas länsisuomalaiset sukunimet pohjautuivat usein asumuksennimiin ja vaihtuivat tavallisesti asuinpaikan muuttuessa. Saman talon järjestyksessä peräkkäiset isännät saattoivat käyttää samaa sukunimeä, vaikkeivät olisi olleet sukua keskenään. Läntisillä alueilla sukunimet eivät kytkeytyneet yhtä vahvasti sukuidentiteettiin kuin idässä, vaan asuintila määräti käsitystä henkilöstä. Sukunimistä taas muodostui itäsuomalaisia sukuja yhdistäneitä tuntomerkkejä. Sukunimien vakiintumista käyttöön edistivät yleensä hallinnolliset, oikeusjärjestelmään sekä itäisiin elinkeinoihin liittyneet seikat. Itäsuomalaisten sukujen tyttäret käyttivät myös avioitumisen jälkeen isänsä sukunimeä. Tapa säilyi aina 1900-luvun alkuun saakka. (Mikkonen & Paikkala 2000, 14–15, 17; Nissilä 1962, 54; Paikkala 2004, 109–110, 555.)

Itäsuomalaisten sukunimien synty tapa on luonteeltaan patronyyminen (Nissilä 1975, 119–120, 129; Matikainen 1999, 202). Itäiset sukunimet alkoivat lisäksi vähitellen periytyä nimenomaan isän puolelta. Varhaismodernin ajan patriarkalisissa perheissä naiset identifioidiin yleensä miesten kautta. Heidät voitiin sekä asiakirjoissa että puheessa mainita isänsä, mieheensä tai poikaansa eli kulloiseenkin perheen päämieheen viitaten. (SUKU; ks. myös Pylkkänen 1990, 54–65.) Nimeäminen osoitti puhutun ja kirjoitetun kielen kautta yhteisöllistä patriarkaalista valtaa. Kaikenlainen patronyyminen nimeäminen symboloi sosiaalista järjestystä ja niitä kirjoittamattomia normeja, jotka vaikuttivat yhteisön arkielämään. (Butler 1993, 153–154.)

§Vaikka nainen olisi merkitty asiakirjoihin vain omalla nimellään, hänen sukunimensä osoitti kuulumisen isän sukuun. Esimerkiksi 1700- ja 1800-luvulla kivijärveläisnaiset ovat asiakirjamerkinnöissä suurimmaksi osaksi säilyttäneet läpi elämänsä isän sukunimen, jolloin heidän nimensä ei välttämättä muuttunut avioitumisen tai uudelleen avioitumisen myötä. Isän sukunimi mainittiin myös kuolintiedoissa. (JyMA, KSA, syntyneiden ja kastettujen, vihittyjen sekä kuolleiden ja haudattujen luettelot 1737–1959.) Syntyneiden luetteloihin lasten äidit merkittiin vaihtelevasti joko omalla sukunimellään tai ilman sukunimeä. Merkintätapa vaihteli paljolti sen mukaan, millainen kirjaamistapa kullakin kappalaisella tai kirkkoherralla oli kirkonkirjoja laatiessaan. Tästä huolimatta pitkällä aikavälillä voi havaita, että aina kun kirkonmies merkitsi asiakirjoihin näkyviin naisten sukunimet, ne olivat pääosin heidän omia sukunimiään eivätkä aviomiehen (Taulukko 2).

Äidit	1760–1769	1770–1779	1780–1789	1790–1799	1800–1809
mainittu omalla sukunimellään	100,0 %	85,3 %	44,5 %	80,2 %	81,3 %
ilman sukunimeä	0 %	14,7 %	55,5 %	19,8 %	18,7 %
miehensä sukunimellä	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
YHTEENSÄ	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
kastettuja lapsia	212	245	274	373	379

Taulukko 2: Äitien sukunimen merkitseminen lasten kastetietoihin Kivijärvellä 1760–1819. Lähde: JyMA, KSA, syntyneiden ja kastettujen luettelot 1737–1959.

Sisä-Suomessa itäiseen tapaan periytyneitä sukunimiä on käyttänyt savolaismurteita puhunut väestö. Käytäntö kuitenkin vaihteli raja-alueella kylittäin siten, että esimerkiksi Keski-Suomessa itäisiä sukunimiä käytettiin läntisimmillään Viitasaarella, kun naapuripiitäjässä Saarijärvellä puolestaan olivat käytössä enemmänkin länsisuomalaiset talonnimipohjaiset lisänimet, eli henkilön etunimeen liitettiin sen talon tai asumuksen nimi, jossa hän eli. (Paikkala 2004, 467–468.) Aiemmassa tutkimuksessa on kuitenkin esitetty, että Kivijärvi olisi kuulunut läntisen sukunimikäytännön alueeseen. Mikäli tarkastelee vain esimerkiksi 1800-luvun alkuvuosikymmenten kirkonkirja-aineistoa, niin ajoittain saattaa näyttää siltä, kuin alueella ei olisi käytetty sukunimiä. Kuitenkin syntyneiden ja kastettujen luetteloiden systemaattinen analyysi 1700-luvulta 1900-luvulle osoittaa, että paikkakunnalla on käytetty sukunimiä säännönmukaisesti, vaikkei käytäntö välity joinakin aikoina kirkonkirjoista sen vuoksi, että papisto on tuolloin noudattanut nimistön kirjaamisessa länsisuomalaista kirjoitustapaa, jossa maaseudun väestön yhteydessä mainittiin vain heidän patro- tai matronyminsä ja asuintilansa. Kirjoitustavat taas olivat paljon riippuvaisia siitä, millaiseen kirjaimiskäytäntöön papisto oli tottunut aiemmissa virkapaikoissaan. Tutkimassani yhteisössä suurimman poikkeuksen tekevät 1800-luvun alkupuolen historiakirjamerkinnot, joissa sukunimen puuttuminen johtuu siitä, että vuosina 1823–1832 Kivijärven kappalaisen virkaa hoitanut Alexander Dahlström merkitsi kirkonkirjoihin näkyviin pelkästään patro- ja matronyymit. Tästä huolimatta sukunimet siirtyivät kautta tutkimusajanjakson perintönä sukupolvelta toiselle ja yleensä ne kirjattiin myös näkyviin asiakirjoihin. Lisäksi ne poikkesivat yleensä täysin väestön asumien tilojen nimistä, mikä myös osoittaa erillisten sukunimien olleen jatkuvasti kansanihmisten käytössä. (JyMA, KSA, syntyneiden ja kastettujen luettelot 1737–1959; rippikirjat 1772–1964; SUKU. Ks. myös Blomqvist 1988, 224–237; Sandström 1984.)

Kuten maaseudun naisten, myöskään suomalaisten säätyläisnaisten sukunimenkäyttöä ei ole tutkittu juurikaan 1700-luvun lopun osalta historian tutkimuksessa. Kielitieteilijä Sirkka Paikkalan mukaan Suomessa aviovaimot alkoivat ylimmissä säädyissä käyttää miehensä sukunimeä 1700-luvulta lähtien. Kielitieteellisessä tutkimuksessa on katsottu, ettei ruotsalaisilla aatelisnaisilla ollut 1700-luvun lopulle asti oikeutta käyttää miehensä nimeä. Historioitsija Johanna Ilmakunnas on kuitenkin 1700-luvun lopun ruotsalaisia aatelisperheitä koskevassa tutkimuksessaan tullut päinvastaiseen tulokseen (Ilmakunnas 2012, 14; ks. ruotsalaisten ja ranskalaisten avioituneiden aatelisnaisten sukunimikäytännöistä tänä murrosaikana myös Wolff 2005, 36). Yhteisen sukunimen muoti alkoi romantiikan ajan Ranskasta, mistä se levisi läntiseen Eurooppaan ja Ruotsiin eli siten myös suomalaisiin säätyläispiireihin. (Paikkala 2004, 559; vrt. Brylla 1998, 237.) Myös Suomessa saatettiin asiakirjoissa haluta erityisesti korostaa säätyläisnaisten syntyperää, jolloin sukunimen yhteyteen lisättiin "omaa sukua" -ilmaus. Etenkin ruotsinkielisillä alueilla naisten isänperintönä saadut sukunimet eroteltiin asiakirjoissa jo 1700-luvun lopulta lähtien vastaavan mallin mukaisesti. Aviopuolison sukunimi liitettiin naisen nimen yhteyteen 1800-luvulla useammin epävirallisissa asiakirjoissa, kuten päiväkirjoissa tai kirjeenvaihdossa, kun kirkonkirjoissa taas aviopuolison sukunimi tuli näkyviin vasta hieman myöhemmin. (Esim. Blomqvist 1988, 109–111; Nakari 2011, 169–171, ks. myös Ågren 2009, 245.) Vaikka maaseudun väestöstä on säilynyt vähemmän tällaista epävirallista kirjallista aineistoa, siksikin koska

lukutaitoisuus oli vähäistä, myös Kivijärvellä naisia voitiin puhutella keskusteluissa liittämällä heidän nimeensä miehen etunimi, asuintilan (joka useimmiten oli miehen kotitila) nimi tai miehen ammatti (Kotilainen 2008, 287; Kotilainen 2014).

Maalaisnaiset käyttivät 1800-luvulla edelleen isännimiä, vaikka esimerkiksi Kivijärven kappalainen Dahlström ei merkinnyt niitä virkakaudellaan 1820-luvulla ja seuraavan vuosikymmenen alussa kirkonkirjoihin näkyviin. Hänen seuraajansa, kappalainen Anders Ruthin aikana 1830-luvulla Kivijärven seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luetteloihin ryhdyttiin merkitsemään naisten omat sukunimet lähes säännönmukaisesti. 1890-luvulla äitien omat sukunimet alkoivat jäädä pois kastetiedoista, ja niissä mainittiin vain lapsen isän sukunimi. Vasta 1940-luvun alussa äidin kohdalle merkittiin säännönmukaisesti ”omaa sukua” -maininta sekä hänen tyttösukunimensä. (JyMA, KSA, syntyneiden ja kastettujen luettelot 1737–1959; rippikirjat 1772–1964; SUKU.) Maaseudun talonpoikaiset tai säätyihin kuulumattomat naiset käyttivät käytännössä varsin pitkään eli 1900-luvun alkuun saakka isänsä sukunimeä koko elämänsä ajan, toisin kuin ylempien säätyjen rouvat. Ylemmissä yhteiskuntaluokissa miehen sukunimen käyttäminen muodostui yleisemmäksi tavaksi jo 1800-luvun aikana.

Nimilainsäädännön vaikutukset perinnäiseen nimeämiseen

Nimeämistä on säädelty eri maissa eri tavoin kansallisen lainsäädännön puitteissa. Kristinuskon piirissä nimeäminen liittyy kiinteästi kasteen saamiseen, jota oli säädelty Ruotsissa yksityiskohtaisesti kirkkolain kautta, vaikeivät Ruotsin vuoden 1686 kirkkolaki eikä sitä Suomessa seurannut vuoden 1869 kirkkolaki määritelleet tarkemmin sitä, miten vastasyntyneen nimi tuli valita. (KLO 1986 [1686]; KL 1901.) Ajateltiin, että riitti, kun paikallinen papisto valvoi nimivalintoja ja hyväksyi etunimistön olevan sopusoinnussa uskonoppien kanssa. Papeilla katsottiin olevan kyky tarkastella moraalisesti ja eettisesti, millaisia henkilönnimiä Ruotsin valtakunnassa käytettiin. Papistolle ja kirkolle sälytettiin nimeämisen normittamisessa uuden ajan alusta alkaen tärkeä rooli. On oikeastaan merkillistä, kuinka vähän yksilön elämän kannalta niinkin tärkeää tapahtumaa kuin nimenvaihtoa säädeltiin laeilla menneinä vuosisatoina. Kirkko oli valvovana instituutioon kiinnostunut ennen muuta nimeämisen uskonnollisesta ulottuvuudesta, ei niinkään kielellisestä tai kulttuurisesta puolesta.

Suomea koskenut lainsäädäntö määritteli aluksi vain aatelinimiä ja ylempien yhteiskuntaryhmien nimistöä (Kangas 1991, 13–15). Moderni aika toi kuitenkin perinteisen sukuidentiteetin rinnalle kansallisen identiteetin, tunteen kuulumisesta yhtenäiseen kansakuntaan. Sukulaisuussuhteiden muodostama konkreettinen ja yksilöä lähellä elänyt verkosto vaihtui vähitellen kielellisellä abstraktiotasolla muodostetuksi, enemmän tai vähemmän kuvitteelliseksi kansakunnan jäsenyydeksi. (Anderson 2007 [1991], 37–41, 74–75, 120–127.) Kansalliset aatteet korostivat myös kodin ja ydinperheen suurta merkitystä isänmaallisuuteen ja kansalaisuuteen kasvattajana. Modernisaatiokehityksen ja Suomen tasavallan itsenäistymisen myötä kehitettiin myös kaikkien kansalasten nimistöä koskenutta lainsäädäntöä.

Ensimmäinen väestön enemmistöä koskenut sukunimilaki säädettiin 1920 ja etunimilaki 1945 (N:o 1265/1945, Etunimilaki; N:o 1266/1945, Etunimiasetus). Vuonna 1920 säädetyssä sukunimilaissa määrättiin, että jokaisella Suomen kansalaisella tuli olla sukunimi ja ellei hänellä vielä tällaista ollut, hän oli velvollinen ottamaan sellaisen yhden vuoden kuluessa lain voimaantulosta. Samaa lainsäädäntöä sovellettiin tarvittaessa muita uskontokuntia edustaneiden henkilöiden jäsenluetteloon tai siviilirekisteriin merkittyihin sukunimiin. (N:o

328/1920. Laki sukunimestä.) Kuitenkin tutkimallani alueella vuonna 1960 yhä yli 90 prosenttia asukkaista kuului evankelisluterilaiseen kirkkoon. (Tilastokeskus, vuoden 1960 väestönlaskenta, taulu 9 [Kivijärvi, Kinnula, Kannonkoski]).

Kuva 1: Lauri ja Aune Kotilaisen häät kesällä 1932 Kivijärvellä, nykyisen Kannonkosken kunnan alueella. Morsian oli myös omaa sukuaan Kotilainen. Hääväkeä kokoontuneena Yläpään talon kuistin eteen. Sofia Kotilaisen kokoelma.

Sukunimeksi ei saanut lain mukaan valita nimeä, joka oli jo jonkin toisen suvun käytössä, ellei voitu osoittaa, että hakijalla oli ollut samannimisiä esivanhempia. Myöskään kielenvastaista tai muuten sopimatonta sukunimeä ei saanut valita. Mikäli sukunimettömällä henkilöllä oli alaikäisiä lapsia, myös näiden tuli pääsääntöisesti ottaa vanhempansa sukunimi. Laki säilytti kuitenkin yleisen lain mukaisen aviovaimon oikeuden miehensä sukunimen käyttämiseen. Avioerotilanteessa entinen vaimo oli oikeutettu käyttämään edelleen miehensä nimeä, mikäli tästä oli sovittu avioeron yhteydessä tai jos oli sovittu hänen huolehtivan lasten kasvatuksesta, tai mikäli syy avioeroon oli miehen. Muussa tapauksessa naisen oli otettava takaisin entinen sukunimensä. (N:o 328/1920. Laki sukunimestä.) Käytännössä uusi sukunimilainsäädäntö legitimoiti itäsuomalaisen, vuosisatoja käytössä olleen sukunimikäytännön, kun myös maaseutusukujen perinnöllisten nimien asema niiden tunnusmerkkinä ja aineettomana perintönä ikään kuin vahvistettiin lain myötä.

Lain mukaan naimattoman naisen puolesta omaisuutta tai avioitumista koskevissa asioissa päätti keskiajalta 1800-luvun loppupuolelle saakka hänen holhoojansa. Tämä niin sanottu naittäjanvalta kumottiin täysivaltaisten naisten osalta vasta 1864 valtiopäivillä. Tuolloin naisten täysivaltaisuusikä oli 25 vuotta. Sen rajaa laskettiin vuonna 1897 alemmas 21 ikävuoteen. Myös naimisissa ollut naista edusti mies oikeustoimien yhteydessä tai

muuten suhteessa yhteiskuntaan, ja edusmiesinstituutio kumoutui vasta vuoden 1930 avioliittolain myötä. 1600-luvulta lähtien naiset saattoivat tosin esiintyä oikeudessa itsenäisesti kotitaloutensa hoitoon liittyvien asioiden yhteydessä. Vuonna 1734 säädetty yleisvaltakunnallinen laki antoi leskinaisille oikeuden hallita itse itseään ja omaisuuttaan. Vuoden 1734 lain henki oli, että aikuinen nainen kykeni omaisuusasioissa rationaaliseen ajatteluun ja tarvittaessa itse suojelemaan etujaan. Niinpä aviovaimo ei ollut ”holhouksenalaisen alaikäisen” asemassa, vaan toimija, jolla oli omat lailliset oikeutensa ja velvollisuutensa, vaikka puoliso toimikin hänen edusmiehenään yhteiskunnallisissa asioissa. Naisen tuli avioliiton solmittuaan itse antaa suostumuksensa esimerkiksi kiinteän omaisuutensa myyntiin (aiemmin luvan antoivat sukulaismiehet) joko suullisesti tai kahden kunniallisen miehen läsnä ollessa. (Markkola 1986, 72–73; Pylkkänen 2009, 42, 65; Roiko-Jokela 2006, 24, 41, 46, 76; Ågren 2009.) Varhaismodernin ajan mieskin identifioitui usein isänsä mukaan, sukunimen tai ellei sukunimeä ollut, niin isännimen kautta. Vasta varttuneempana ja tultuaan kotitaloutensa päämieheksi hänet voitiin merkitä asiakirjoihinkin ilman isännimeä. (SUKU.)

Maanviljelysväestöön kuuluneet kivijärveläisnaiset mainittiin vielä 1800-luvun lopun kirkonkirjoissa pääosin omalla sukunimellään. Aviomiehen kanssa yhteinen sukunimi alkoi yleistyä hitaasti vasta 1900-luvun alkupuolella. Säätyläisnaiset alkoivat maalaisnaisia aiemmin käyttää aviomiehensä sukunimeä ja se merkittiin myös kirkonkirjoihin heidän nimekseen. Silti vielä 1800-luvun puoliväliin saakka asiakirjoihin voitiin merkitä lisäksi erikseen näkyviin myös vaimon oma sukunimi. Myös kummeina ollessaan vaikkapa kappalaispappien puoliset esiintyivät kasteluetteloissa milloin omalla, milloin miehensä nimellä. Poikkeuksellisen 1880-luvun perheen Kivijärvellä muodostivat maakauppia Maria Snellman ja hänen puolisonsa, joka oli alkujaan mitä ilmeisimmin vaimonsa kauppa-apulainen ja avioliittoa solmittaessa ottanut vaimonsa nimen. Heidän neljä lastaan syntyi 1880-luvulla, eli tuona vuosikymmenenä 16 % kastettujen tiedoissa mainituista naisista, käytännössä siis Maria Snellman, säilytti oman sukunimensä ja siitä tuli koko perheen yhteinen sukunimi, mikä oli täysin ainutlaatuista tutkittavassa paikallisyhteisössä ainakin 1900-luvun loppupuolelle saakka. (JyMA, KSA, historiakirjat 1737–1959 ja rippikirjat 1772–1959; Taulukko 3.)

Äidit	1840–1849	1850–1859	1860–1869	1870–1879	1880–1889
mainittu omalla sukunimellään	87,5 %	100,0 %	93,5 %	100,0 %	100,0 %
ilman sukunimeä miehensä sukunimellä	0 %	0 %	6,5 %	0 %	0 %
YHTEENSÄ	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
kastettuja lapsia	8	19	31	20	25

Taulukko 3: Säätyläisnaisten sukunimet Kivijärvellä 1840–1889. Lähde: JyMA, KSA, syntyneiden ja kastettujen luettelot 1737–1959.

Papistolla näyttää kuitenkin olleen tapana kirjata toisinaan myös joitakuuta pidemmän aikaa aviossa olleita talonpoikaisnaisia kirkonkirjoihin miehensä sukunimellä jo ennen sukunimilain voimaantuloa sekä Itä- että Länsi-Suomessa. Kivijärvellä esimerkiksi itsellinen Matts

Linnan puoliso (Maija) Liisa Kotilainen (synt. 1825) merkittiin vuonna 1864 kummina ollessaan kummilapsensa kastetietoihin nimellä ”Lisa Linna l. Kotilainen”. Pariskunta oli tuolloin ollut aviossa jo yli kymmenen vuotta. (SUKU; Paikkala 2004, 560; Vilkuna K H J 1996, 69. Aviomiehen mukaan määrittymisestä asiakirjoissa ks. myös Brylla 1998, 230–239.) Maaseutuyhteisössä aviomiehen mukaan nimeäminen kytkeytyi aina tämän asemaan paikallisyhteisössä.

Keskiluokkaisen ydinperheihanteen läpimurto tapahtui Suomessa 1800-luvun loppupuolella. Perheen ja kotikulttuurin yhteiskunnallisesta merkityksestä keskusteltiin julkisuudessa jo 1800-luvun alkupuolella, mutta perheenemännäisyys kohosi erityiseen arvostukseen ja yhteiskunnallisesti merkittäväksi naisen tehtäväksi koko suomalaisen väestön osalta etenkin vuosisadan vaihteessa. Tällöin se laajeni käsittämään myös yhteiskunnallisen äitiyden, jota nainen saattoi toteuttaa osallistumalla aktiivisesti esimerkiksi naisjärjestöjen toimintaan. Periaatteessa jälkimmäisen vaihtoehdon olisi tullut koskea erityisesti naimattomia naisia, joilla ei ollut omaa perhettä. 1900-luvun alussa pelkästään perheenemännyyteen keskittyminen oli kuitenkin mahdotonta, sillä vielä lähes 90 prosenttia suomalaisista asui maaseudulla, missä naisten työtä ja kotia ei voinut erottaa toisistaan, vaan pientilavaltaisessa maassa kotitalous toimi sekä tuotannon että kulutuksen yksikkönä. Lisäksi noin puolet maatalousväestöstä oli tilatonta väestöä, joka joutui hankkimaan elantonsa vieraan palveluksessa, jolloin naiset eivät voineet jäädä työskentelemään pelkästään kodin piiriin. Suomalaisen yhteiskunnan maatalousvaltaisuudesta johtuen myös ydinperheihanteesta muodostui suomalainen sovellus. Vähitellen ihanteiden vaikutuksesta sukupuolten välinen työnjako tiukkeni ja pyrittiin erottamaan miesten ja naisten toiminta-alueet toisistaan. Perinteisessä agraariyhteiskunnassa kummallekin sukupuolelle oli jäänyt enemmän liikkumatilaa eikä työnjako ollut aiemmin ollut näin ehdotonta. (Markkola 1989, 48–56; Ollila 1993, 56–65.)

Maaseudulla yhteisen sukunimen käyttöön siirtyminen ajoittui samoihin aikoihin, kun perheenemännyyden ideologia sai vankempaa jalansijaa. Talollinen Gideon Waldemar Kainulaisen ja hänen vaimonsa Hilma Maria Kotilaisen vanhimpien lasten syntyessä kastettujen luetteloihin merkittiin myös äidin sukunimi, mutta vuodesta 1897 lähtien äidin sukunimi putosi pois kasteluetteloista. Näin saattoi tapahtua myös siitä syystä, että äidin sukunimi mainittiin usein vanhinten lasten kohdalla, mutta mitä enemmän aviovuosia kertyi, sitä sujuvammin naista puhuteltiin miehensä vaimoksi ja siten tyttöaikainen sukunimi jäi unohduksiin. Vuosisadan vaihteessa ei kuitenkaan ollut kyse pelkästään tästä, vaan noihin aikoihin Kivijärven seurakunnan kirkonkirjoissa aviovaimojen oma sukunimi alkoi enenevässä määrin jäädä pois kastemerkinnöistä. Hilma Marian kohdalla käytettiin kerran, vuonna 1912 jolloin hän oli 38-vuotias, myös ilmausta ”o.s. Kotilainen”, mutta tuolloin kasteen oli suorittanut lyhyen aikaa seurakunnassa apulaispappina työskennellyt pastori J. F. Lappalainen, joka ei tavallisesti laatinut kirkonkirjoja. (SUKU.)

Ydinperheihanteella oli vaikutuksensa sukunimilainsäädäntöön. Ennen vuoden 1921 sukunimilakia sukunimien käyttöä tai niiden vaihtamista ei säännelty lailla aatelinimiä lukuun ottamatta. Vielä Ruotsin vuoden 1734 laissa ei sanatarkasti säädetty mitään puolisoiden sukunimien käytöstä, vaikka todettiin esimerkiksi vaimon seuraavan avioiduttuaan miehensä säätyä ja tilaa. (RVL 1734, Naimisen Caari, IX Lucu, 1. §.) Vasta vuoden 1930 avioliittolaki velvoitti naisen käyttämään miehensä sukunimeä. Tuolloin haluttiin korostaa myös sukunimen avulla sitä, että puoliset muodostivat pikemminkin yhden yksikön kuin toimivat itsenäisinä yksilöinä. Jotkut naiskansanedustajat vastustivat aviovaimoille pakollista sukunimen vaihtoa, mutta eduskunnan enemmistö hyväksyi lain. (Pylkkänen 1996, 382–383; Pylkkänen 2009.) Viimeistään tämä laki sai käytännön yleistymään myös maa-

seudun väen keskuudessa. Vuoden 1930 avioliittolain mukaisesti vaimo sai avioituessaan miehensä sukunimen. Avioliitossa syntyneet lapset saivat niin ikään lain mukaan isänsä sukunimen. Mikäli avioliitto purettiin, niin vaimon tuli ottaa itselleen oman sukunsa nimi, ellei erikseen sovittu siitä, että hän saisi käyttää entisen miehensä nimeä edelleen tämän jälkeinkin. (N:o 234/1929, Avioliittolaki.)

1930-luvulla Kivijärvellä oli muistitiedonkin mukaan jo tavallista, että vaimo käytti miehensä sukunimeä avioiduttuaan. Tuolloin puolisoiden yhteistä sukunimeä pidettiin moraalisesti tärkeänä ja vaimolla katsottiin olevan oikeus puolisonsa sukunimeen. (H5, 28. 7. 2005. Vrt. Pylkkänen 1996, 382.) Oman sukunimen käyttäminen olisi merkinnyt sitä, ettei vaimo ollut oikeutettu miehensä sukunimeen ja siten täysin kunniallinen aviovaimo, ellei puolisoita olisi ollut vihitty. ”Omaa sukua” -ilmaus ilmaantui Kivijärvellä kasteluetteloihin äitien sukunimen eteen laajemmassa määrin 1900-luvun alkuvuosina, samalla kun naisten omaa sukunimeä enää harvemmin merkittiin muistiin. Kirkkoherra Pekka Räsänen jätti naisten sukunimet lähes kokonaan merkitsemättä luetteloihin 1920-luvun alussa. (JyMA, KSA, syntyneiden ja kastettujen luettelot 1850–1959.)

Aviottomina syntyneiden lasten sukunimeksi oli itäsuomalaisen sukunimikäytännön alueella yleensä valittu äidin sukunimi. (Esim. SUKU.) Vuoden 1922 laissa avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista säädettiin, että lapsen tuli saada äitinsä sukunimi. Mikäli äiti oli naimissa, hänen aviopuolisonsa saattoi halutessaan antaa lapselle oman sukunimensä. Jos isä tunnusti lapsen, hän sai isänsä sukunimen. Lapsen ei kuitenkaan ollut välttämätöntä ottaa käyttöön muuta kuin äitinsä sukunimi, mikäli äiti, lapsen holhooja tai lapsi itse täysi-ikäisekseen tultuaan, vastusti muun sukunimen saamista. (N:o 173/1922, Laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista. Aviottomien lasten nimeämisestä ja heidän nimeämistään isänsä mukaan ks. myös Kotilainen & Saarimäki 2013.)

Ennen nimivalintojen tarkempaa kontrollointia nimilainsäädännön avulla ja vuoden 1945 etunimilain voimaantuloa kullakin perheellä ja suvulla oli varsin paljon mahdollisuuksia vaikuttaa lapsensa etunimistöön paitsi siltä osin, minkä nimen ilmoittivat papille merkittäväksi kirkonkirjoihin (aiempina vuosisatoina ruotsiksi), myös käyttämällä hänestä epävirallisia puhuttelunimiä, jotka vaihtelivat henkilön ikäkauden mukaisesti (ks. puhuttelunimistä tarkemmin Kotilainen 2014). Sukunimen valintaa ohjasi voimakkaammin yhteisöllinen kollektiivinen oikeustaju, joka otti huomioon esimerkiksi naisen siviilisäädyn vaikutuksen nimeämiseen sekä sen, mikä sukunimi voitiin antaa aviottomana syntyneelle lapselle.

1900-luvun uusi henkilönnimilainsäädäntö vaikutti itäsuomalaista sukunimikäytäntöä noudattaneen maaseudun väestön näkökulmasta kaikkein eniten naisten sukunimiin. Lainsäädäntö selkiytti kuitenkin nimien väestötietoihin ja muihin virallisiin asiakirjoihin kirjaamisen tapaa. Tähän vaikutti myös se, että 1900-luvun alkuvuosiin mennessä suomen kielen oikeinkirjoitus vakiintui henkilönnimien osalta. Toisin oli aiempina vuosisatoina, jolloin suomenkielistä väestönosaa koskevat hallinnolliset asiakirjat, kuten kirkonkirjat eli väestökirjanpito ja oikeuslaitoksen toiminnassaan käyttämät asiakirjat, laadittiin pääosin ruotsiksi (esim. Kotilainen 2015). Vaikka aiempina vuosisatoina laeilla säädeltiin lähinnä sääty-yhteiskunnan ylimpien sosiaaliryhmien, kuten aatelin sukunimien käyttöä, niin viranomaiset kirjasiivat myös asiakirjoihin näkyviin itäsuomalaisen sukunimikäytännön. Siten se oli heidänkin näkökulmastaan validi käytäntö.

Kansanomainen sukunimikäytäntö oli lainsäädäntöä monimuotoisempaa ja sallivampaa

Myyttiä suomalaisen perheen yhteisen sukunimen perinteestä käytetään usein perusteena perheiden yhteistä sukunimeä koskevissa keskusteluissa, vaikka todellisuudessa perheiden yhteisellä sukunimellä on erittäin lyhyt historia. Lain mukaan naiset olivat velvollisia ottamaan miehensä sukunimen 1930-luvulta 1980-luvulle saakka, ja väestön enemmistön eli maataloudesta eläneen väestön joukossa tämä käytäntö oli säätyläisten esimerkin vaikutuksesta yleistynyt vasta 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Tästä huolimatta yhteisen sukunimen perinne mielletään suomalaisten ajatuksissa yleensä paljon pidemmäksi. Sukunimi on 1900-luvulta nykyajatteluun periytyen perhettä julkisissa yhteyksissä identifioiva tekijä, joka kuvaa perheenjäsenille yhteistä identiteetin perustekijää.

Rahvaan nimistöä ryhdyttiin säätelemään lainsäädännön avulla vasta myöhään. Nimeämiskäytännöt vaihtelivat jo varhaismodernina aikana henkilön sukupuolen, iän tai siviilisäädyn mukaisesti, joten siltä osin lainsäädäntö ei merkinnyt suurta muutosta entiseen verrattuna. Nimenannon kautta henkilöön kohdistettiin normatiivisia ja kulttuurisia odotuksia. Lainsäädännön ja perinteisten kansanomaisten nimikäytäntöjen suhde oli itäsuomalaisten sukujen näkökulmasta suhteellisen ongelmaton, eikä rajannut niitä häiritsevällä tavalla. Sukunimi yhdistää saman suvun jäseniä ja keskeistä sille on nimen periytyvyys. Käytännössä 1920-luvun alun sukunimilain seurauksena tuli voimaan sukunimipakko, mutta perinnöllisen sukunimen käyttäminen oli itäsuomalaisille maaseudun suvulle jo entuudestaan tavanomaista. Kaikkein eniten 1920-luvun lainsäädäntö vaikutti siihen, että viimeistään vuonna 1930 avioliittolain säätämisen jälkeen itäsuomalaista sukunimikäytäntöä noudattaneiden naisten oli avioituessaan luovuttava isänsä suvun nimen käytöstä. Käytännössä kirkonkirjoihin 1910-luvulla ilmaantuneet o.s.-merkinnät antavat ymmärtää, että aviomiehen sukunimeä oli käytetty jo aiempina vuosikymmeninä melko vakiintuneesti avioliiton solmimisen jälkeen koko perheen yhteisenä sukunimenä (SUKU; JyMA, KSA, syntyneiden ja kastettujen luettelot 1737–1959).

1900-luvun alkupuolen nimilainsäädäntö ei kaikilta osin kunnioittanut suomenkielisen maaseudun väestön perinteisiä nimenannon käytäntöjä, vaan pyrki ennen muuta yhdenmukaistamaan eri puolilla Suomea vallinneita nimeämistapoja. Toisaalta suomenkielisellä väestöllä ei ollut edellisinä vuosisatoina myöskään ollut oikeutta saada asiakirjoihin nimeään omankielisessä kirjoitusasussa, vaikka muuten heillä oli ollut paljon valinnanmahdollisuuksia nimeämisen suhteen, koska nimeämistä säädeltiin laeilla vain vähän.

Mihin uusia lakeja sitten tarvittiin, kun nimistö oli kehittynyt pitkälti kansanomaisesti? 1900-luvun alussa nimilainsäädäntöä kehitettiin viranomaisten ja kansallisvaltion tarpeista käsin. Modernissa yhteiskunnassa puhuttelunimistä tahdottiin siirtyä entistä tarkempaan ja aukottomampaan, useimmiten kirjallisesti tapahtuneeseen tunnistamiseen. Tällöin myös ydinperheelle haluttiin määritellä yksi yhteinen sukunimi, jolloin naisen oman suvun nimi joutui väistymään. Uusi nimilainsäädäntö tähtäsi ennen muuta kansalaisten tarkempaan identifiointiin, mutta samalla se lisäsi nimikaimuuden aiheuttamia ongelmia, sillä henkilöitä ei enää voitu yksilöidä asiakirjoissa liittämällä heidän nimeensä esimerkiksi paikallinen asumuksennimi.

Henkilönnimien lainsäädännön kehitys ja siirtyminen epävirallisista normeista kohti virallista ja valtakunnallista normistoa kertoo paitsi yhteiskunnan muutoksesta, myös siitä, ettei perhe ja sukutausta ollut enää ainut henkilön yhteisöllistä asemaa määritellyt tekijä tai hänelle tärkein yhteisöllinen verkosto. Kun myös naiset saattoivat aiempaa useammin toimia itsenäisesti osana yhteiskuntaa, työskennellä kodin ulkopuolella ja osallistua yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, nimeämiskäytäntöihin liittynyt patriarkaalisuus alkoi vähitellen väistyä. Väestön enemmistön eli talonpoikaisen tai tilattoman väestön osalta avioparien yhteisen sukunimen perinne on Suomessa nuori, alkaen 1930 avioliittolaista, ja myös jäi

melko lyhyeksi vaiheeksi maataloudesta eläneiden naisten sukunimikäytäntöjen historiassa. Tässä tarkoitan yhteisellä sukunimellä ennen muuta itäisen tavan mukaan periytynyttä varsinaista sukunimeä erotuksena asuintilan tai -talon mukaan muodostuneesta sukunimestä, joka yhdisti yleensä kaikkia perheenjäseniä niin kauan kuin kyseisellä tilalla elettiin. 1900-luvun lopulla lainsäädäntö muuttui jälleen, ja vaikka 2000-luvun alussa edelleen valtaosa suomalaisista aviopareista valitsi yhteiseksi sukunimekseen aviomiehen suvun nimen tai vaimolla oli käytössään kaksoisnimi, niin oman sukunimen säilyttäminen oli aviiovaimojen keskuudessa samaan aikaan jälleen yleistymässä Suomessa.

Kansallisen nimilainsäädännön syntyminen ei vaikuttanut yhtä suurella määrällä kaikkien suomalaisten tai edes kaikkien maaseudun asukkaiden nimeämiseen. Aiemmassa tutkimuksessa on katsottu sukunimilain vaikutusten olleen merkittävä käännekohta nimistön normittamisessa. Näin varmasti olikin sukunimettömien länsisuomalaisten maataloudesta eläneiden suomalaisten kohdalla. Vaikutukset olivat kuitenkin vähäisempiä, mikäli suvulla oli jo perinnöllinen sukunimi. Lainsäädännön erilainen vaikutus johtui paikallisen kansankulttuurin ohella myös siitä, mikä oli nimenkantajan sukupuoli, ikä ja yhteisöllinen asema. Kaiken kaikkiaan kansanomaiset käytännöt muodostivat vaikutuksiltaan pitkäkestoisemmän ja enemmän itäistä nimikulttuuria leimanneen tekijän kuin 1900-luvulla syntynyt nimilainsäädäntö. Vuoden 1920 sukunimilailla ei muutettu juurikaan itäistä patrilineaalista nimikulttuuria siitä, millaiseksi se oli vakiintunut ennen lain säätämistä, pikemminkin vain tunnustettiin kansanomainen käytäntö vallitsevaksi asiointilaksi.

Viitteet

- [1] Tiedot perustuvat vuosina 2006–2011 jätettyihin vihkimisilmoituksiin. *Kesämorsian ottaa muita herkemmin miehensä nimen*. Keskisuomalainen 20.7.2014.
- [2] Nykyinen nimilaki mahdollistaa kyllä sen, että mikäli molemmat vanhemmat ovat säilyttäneet käytössään oman sukunimensä, lapselle voidaan antaa vaihtoehtoisesti äidin sukunimi. Tällöin sisarusten sukunimeksi tulee myös äidin sukunimi. Sukunimen matrilineaalinen periytyminen useammassa sukupolvessa on kuitenkin hyvin harvinaista johtuen pitkästä patrilineaalisesta perinteestä.
- [3] 1920-luvulla avioliittoon sovellettiin Ruotsin vuoden 1734 lain naimiskaarta ja sekä vuoden 1889 lakia puolisoiden omaisuus- ja velkasuhteista.
- [4] Olen koonnut käyttämäni aineiston alun perin väitöskirjatutkimustani varten, ja täydentänyt sitä myöhempiä post doc -tutkimushankkeita varten.

Lähteet

Arkistolähteet

Kollektiivibiografinen tietokanta (SUKU):

Kivijärven alueella eläneitä Hakkaraisten ja Kotilaisten sukuja koskeva kollektiivibiografinen tietokanta on koottu käyttämällä lähteenä pääasiassa Kannonkosken, Kinnulan, Kivijärven ja Viitasaaren seurakuntien arkistoihin sisältyviä historiakirjoja, lastenkirjoja, rippikirjoja ja muuttokirjoja; lisäksi myös muutamien muiden lähiseurakuntien kirkonkirjoja. Viitasaaren ja Kivijärven seurakuntien vanhimpia arkistoja säilytetään Jyväskylän maakunta-arkistossa. Tietokanta ulottuu ajallisesti 1730-luvulta 1960-luvulle. Koonnut Sofia Kotilainen.

Haastattelut (haastattelija Sofia Kotilainen):

H5, mies, syntynyt 1910-luvulla Kivijärvellä. Hakkarainen ja Kotilaisten suvun jälkeläinen. Haastattelu 28.7.2005.

H8, nainen, syntynyt 1920-luvulla Kivijärvellä. Hakkarainen ja Kotilaisten suvun jälkeläinen. Haastattelu 3.12.2005.

Julkaistut lähteet

KL 1901 [1869]: Kirkkolaki Suomen Suuriruhtinaanmaan evankelis-luhterilaiselle kirkolle: annettu Joulukuun 6 p:nä 1869. Helsinki.

KLO 1986 [1686]: Hellemaa, Lahja-Irene, Jussila, Anja & Parvio, Martti (toim.), Kirkkolaki ja Ordningi 1686. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta.

SKST 444. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

RVL 1734: Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki, <
<http://agricola.utu.fi/hist/kktk/lait/1734/> >.

Suomen Sukututkimusseura, www.genealogia.fi, henkilönnimiä koskevia lakeja ja asetuksia:

N:o 328/1920, Laki sukunimestä.

N:o 173/1922, Laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista.

N:o 234/1929, Avioliittolaki

N:o 1265/1945, Etunimilaki

N:o 1266/1945, Etunimiasetus.

Tilastokeskus, Helsinki:

vuoden 1960 väestönlaskenta, taulu 9 (Kivijärvi, Kinnula, Kannonkoski)

Puolisoiden sukunimivalinnat 1986–1998 ja 2002–2012. Väestörekisterikeskus 20.1.2016.

Kirjallisuus

Anderson, Benedict 2007 [1991]. Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua. Tampere: Vastapaino.

Blomqvist, Marianne 1988. Från tillnamn till släktnamn i österbottnisk allmogemiljö. Arkiv för Svenska Österbotten 18. Skrifter utgivna av Svensk-Österbottniska Samfundet 44. Vasa: Svensk-Österbottniska Samfundet.

Butler, Judith 1993. Bodies that Matter. On the Discursive Limits of "Sex". New York & London: Routledge.

Brylla, Eva 1998. Svenskt tillnamnsskick i kvinnoperspektiv. Teoksessa Andersson, Thors-ten, Brylla, Eva & Jacobson-Widding, Anita (toim.), Personnamn och social identitet. Handlingar från ett Natur och Kultur-symposium i Sigtuna 19–22 september 1996. Konferenser 42. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 229–244.

Brylla, Eva 2001. Personnamn och genus. Manligt och kvinnligt i namnen. Teoksessa Harling-Kranck, Gunilla (toim.), Namn i en föränderlig värld. Rapport från den tolfte nordiska namnforskarkongressen, Tavastehus 13–17 juni 1998. Studier i nordisk filologi 78. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nro 631. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 36–44.

- Entzenberg, Sonja 2007. Professor Nanna Svartz eller Fru Nanna Malmberg? – Släktnamnbruk hos gifta kvinnor 1920–1982. Teoksessa Gunnarsson, Britt-Louise, Entzenberg, Sonja & Ohlsson, Maria (toim.), *Språk och kön i nutida och historiskt perspektiv. Studier presenterade vid Den sjätte nordiska konferensen om språk och kön, Uppsala 6–7 oktober 2006*, 198–207.
- Hämynen, Tapio 2004. History of the Karelian Orthodox Families in Suojärvi, 1500–1939. Teoksessa Hämynen, Tapio, Partanen, Jukka & Shikalov, Yury (toim.), *Family Life on the Northwestern Margins of Imperial Russia. Studia Carelica Humanistica 19*. Joensuu: Joensuu University Faculty of Humanities, 93–134.
- Ilmakunnas, Johanna 2012. Kartanot, kapiot, rykmentit. Erään aatelissuvun elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1277*, Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kangas, Urpo 1991. Ihmisen nimi. Nimenmäärittämisen oikeudelliset rajat. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Kotilainen, Sofia 2008. Suvun nimissä. Nimenannon käytännöt Sisä-Suomessa 1700-luvun alusta 1950-luvulle. *Bibliotheca Historica 120*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kotilainen, Sofia 2011. The Genealogy of Personal Names: towards a more productive method in historical onomastics. *Scandinavian Journal of History 1* (36), 44–64.
- Kotilainen, Sofia 2012. Suomalaiset henkilönnimikäytännöt sukupuolen sosiokulttuurisina symboleina. Harjunen, Hannele & Saresma, Tuija (toim.), *Sukupuoli nyt! Purkamisia ja neuvotteluja*. Jyväskylä: Kampus Kustannus 2012, 107–131.
- Kotilainen, Sofia & Saarimäki, Pasi 2013. Isäehdokkaat hiillostettavina. Paikallisyhteisö aviottoman äidin tukena 1800-luvun lopun sisäsuomalaisella maaseudulla. Teoksessa Eilola, Jari & Moilanen, Laura-Kristiina (toim.), *Yhteisöllisyyden perintö. Tutkimuksia yhteisöistä eri vuosisadoilla. Historiallinen Arkisto 139*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013, 114–146.
- Kotilainen, Sofia 2014. Naming Practises as a Social Control. The Continuity and Change of Morals in Local Peasant Communities (c. 1850–1960). Teoksessa Matikainen, Olli & Lidman, Satu (toim.), *Morality, Crime And Social Control in Europe 1500–1900. Studia Historica 84*. Helsinki: Finnish Literature Society, 43–74.
- Kotilainen, Sofia 2015. National Language Policy at the Local Level: The Realisation of Language Legislation in Late- 19th-Century Finland. Teoksessa Ihalainen, Pasi, Halonen, Mia & Saarinen, Taina (toim.), *Language Policies in Finland and Sweden. Interdisciplinary and multi-sited comparisons. Bristol – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters*, 147–170.
- Markkola, Pirjo 1986. Emännäksi, piiiaksi vai tehtaaseen. Tampereen ympäristössä syntyneiden naisten elämänvaiheita 1830-luvulta 1930-luvulle. Teoksessa Yksilö ja yhteiskunnan muutos. Juhlakirja Viljo Rasilan täyttäessä 60 vuotta 22. 1. 1986, 72–84. *Acta Universitatis Tamperensis Ser A vol 202*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Markkola, Pirjo 1989. Maaseudun työläisvaimot. Teoksessa Laine, Leena & Markkola, Pirjo (toim.), *Tuntematon työläisnainen*. Tampere: Vastapaino, 39–60.
- Matikainen, Olli 1999. Kiteen Kangasjärven Matikaiset vuoteen 1700. *Genos 4/1999* (70), s. 202–210.
- Mikkonen, Pirjo & Paikkala, Sirkka 2000. *Sukunimet*. Helsinki: Otava.
- Mikkonen, Pirjo 2013. "Otti oikean sukunimen": Vuosina 1850–1921 otettujen sukunimien taustat. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Nakari, Minna 2011. Variation i kvinnors namnfraser i officiella dokument i Helsingfors 1780–1930: Socioonomastiska synvinklar på makt och identitet. Nordica Helsingiensia 25. Helsingfors: Helsingfors universitet, Finska, finskugriska och nordiska institutionen.
- Nissilä, Viljo 1962. Suomalaista nimistöntutkimusta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 272. Sanakirjasäätiön nimistöjaoksen julkaisuja 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nissilä, Viljo 1975. Suomen Karjalan nimistö. Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiön julkaisuja. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö.
- Ollila, Anne 1993. Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia Tutkimuksia 173. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Paikkala, Sirkka 2004. Se tavallinen Virtanen. Suomalaisen sukunimikäytännön modernisoituminen 1850-luvulta vuoteen 1921. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 959. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pylkkänen, Anu 1990. Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.
- Pylkkänen, Anu 1996. Nimi. Teoksessa *Encyclopædia Iuridica Fennica*. Suomalainen oikeustietosanakirja. Kolmas osa. Perhe-, työ- ja sosiaalioikeus. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys, 382–385.
- Pylkkänen, Anu 2009. Trapped in Equality. Women as Legal Persons in the Modernisation of Finnish Law. *Studia Historica* 78. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Roiko-Jokela, Heikki 2006. Suvun vallasta edunvalvontaan. Suomalaisen holhousjärjestelmän kehitys keskiajalta 2000-luvulle. Helsinki–Jyväskylä: Minerva Kustannus.
- Sandström, Raija 1984. Civilståndets inverkan på anteckningar av kvinnors tillnamn i 1800-talets kyrkböcker på Nedertorneå landsbygd i norra Sverige. Teoksessa *Fenno-Ugria Suecana* 7. Tidskrift för finsk-ugrisk forskning i Sverige. In honorem Siiri Sahlman-Karlsson 5 december 1984. Uppsala: Finsk-ugriska institutionen, 149–156.
- Utterström, Gudrun 1985. Släktnamn. Tillkomst och spridning i norrländska städer. Kungl. Skytteanska samfundets handlingar Nr 29. Umeå: Skytteanska samfundet.
- Vilkuna, Kustaa H. J. 1996. Arkielämää patriarkalisessa työmiesyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Waris, Elina 1999. Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Wolff, Charlotta 2005. Vänskap och makt. Den svenska politiska eliten och upplysningstidens Frankrike. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Ågren, Maria 2009. Domestic Secrets. Women & Property in Sweden 1600–1857. *Studies in Legal History*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

FT Sofia Kotilainen on perhehistorian dosentti Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksen Suomen historian oppiaineessa.